

FILOSOFI & PSYKOLOGI

INTE SÅ ONDA SOM VI BEFARAR, INTE SÅ GODA SOM VI TROR

I grunden god - En optimistisk historia om människans natur

Rutger Bregman (övers. Joakim Sundström)

Natur & Kultur

383 sidor

ISBN 9789127168701

Av Patrik Lindenfors | Respons 4/2021 | Läst recension | 10 min läsning

Rutger Bregman går i sin bok igenom en rad berömda experiment som tycks visa hur lätt vi kan påverkas att begå onda handlingar och pekar på att de tvärtom visar att människan är inställd på att samarbeta. Hans grundpoäng

är väl värd att ta till sig, även om hans politiska idéer gränsar till det naiva.

DEBATTEN OM MÄNNISKAN är av naturen ond eller god är lika gammal som filosofin själv, med väsentliga bidrag av till exempel Platon och Seneca. Under upplysningstiden skrev den franska filosofen och författaren Jean-Jacques Rousseau om hur ingenting är mildare än människan i hennes primitiva tillstånd och att människan är god av naturen. Den konservativa filosofen Thomas Hobbes menade i stället att människans främsta drivkraft är den egna överlevnaden och det egna välmåendet.

Hobbes synsätt verkar vara vanligare. Bregman exemplifierar med ”stora tänkare som Thukydid, Augustinus, Machiavelli, Hobbes, Luther, Calvin, Burke, Bentham, Nietzsche, Freud och USA:s ”founding fathers” som förespråkare för det han kallar ”fernissa-teorin” – att den civiliserande kulturen ligger som en godartad tunn fernissa över vår i grunden våldsamma natur. Den mänskliga tillvaron i ett tänkt naturtillstånd skulle urarta till allas krig mot alla, menade Hobbes.

Men är det verkligen vad som händer? Rutger Bregman återger i sin bok *I grunden god – En optimistisk historia om människans natur* en fascinerande historia om sex tonårspojkar som påträffades på den lilla ön Ata söder om Tonga. De hade rymt från skolan och lånat en segelbåt ett år tidigare, men hamnat i en storm och lidit skeppsbrott. Ett naturligt experiment om teserna i *Flugornas herre*, således. I William Goldings roman urartar barnens tillvaro i konflikt och sammanbrott. Vad händer i motsvarande situation i verkligheten?

Bregman citerar ur Peter Warners memoarer, skepparen som fann pojkarna. ”När vi kom dit hade pojkarna inrättat ett litet samhälle med ett trädgårdsland, urholkade trädstammar att samla regnvatten i, ett gym med vikter av de märkligaste slag, en badmintonbana, ett höns hus och en ständigt brinnande eld.” Pojkarna hade samarbetat exemplariskt och var i strålande fysiskt skick.

Så människan är alltså god av naturen? I så fall borde det vara samhällstillvaron som gör oss onda. Vissa arkeologer har lagt fram belegg för denna syn och visat hur regelrätta krig med några få undantag uppstod med de bofasta jordbrukssamhällena. Det var inte mycket mening att kriga innan människor blev bofasta och kunde samla på sig resurser. Men andra forskare, som lingvisten och samhällsdebattören Steven Pinker, har i stället visat hur risken att dö en våldsam död är långt mindre i det som brukar kallas civiliserade samhällen. I en tillvaro som mer liknar naturtillståndet utgör mellanmänskligt våld en betydande riskfaktor.

HUR ÄR DET DÅ? Svaret kan verka självklart: vi har alla potentialen till både ondska och godhet inom oss. Vilket det blir bestäms av situationen. Bregman går därför igenom en rad berömda experiment som brukar åberopas för att visa hur lätt vi kan påverkas av situationen att utföra onda handlingar. De visar sig innehålla helt andra resultat än de som rapporterats.

I Robbers Cave-experimentet lyckades den amerikanska psykologen Muzafer Sherif enligt uppgift skapa osämja gränsande till fysiskt våld mellan två grupper elvaåriga pojkar bara genom att dela upp dem i lag, skapa lagsammanhållning och sedan släppa ihop dem i en serie tävlingar. Men när Bregman läser originalanteckningarna visar det sig att pojkarna var mycket motvilliga att ge sig på varandra och behövde utsättas för intrikat iscensatta provokationer för att osämja över huvud taget skulle uppkomma. Experimentet måste avbrytas när en av pojkarna hittade en anteckningsbok och de förstod att de blivit manipulerade. Trots all evidens för motsatsen rapporterade Sherif att det hade varit väldigt lätt att få pojkarna att råka i konflikt.

Ett annat exempel är Philip Zimbardos "Stanford Prison Experiment". Studenter som spelade fångvaktare behandlade andra studenter som spelade fångar sadistiskt, helt av sig själva. Men alla dessa plågsamma behandlingar visar sig vid läsning av protokollen vara påhittade av forskarna själva. Ett uppmärksammat sammanbrott som en av "fångarna" hade var fingerat. En upprepning av experimentet på brittisk tv, utan manipulation av forskningsledare, blev sövande tråkig tv – "fångvaktare" och "fångar" kom helt enkelt överens om att samarbeta, bestämma reglerna tillsammans och försöka göra tillvaron så dräglig som möjligt för sig själva och varandra. Ändå är det den urartade sadismen som Zimbardos experiment är känt för.

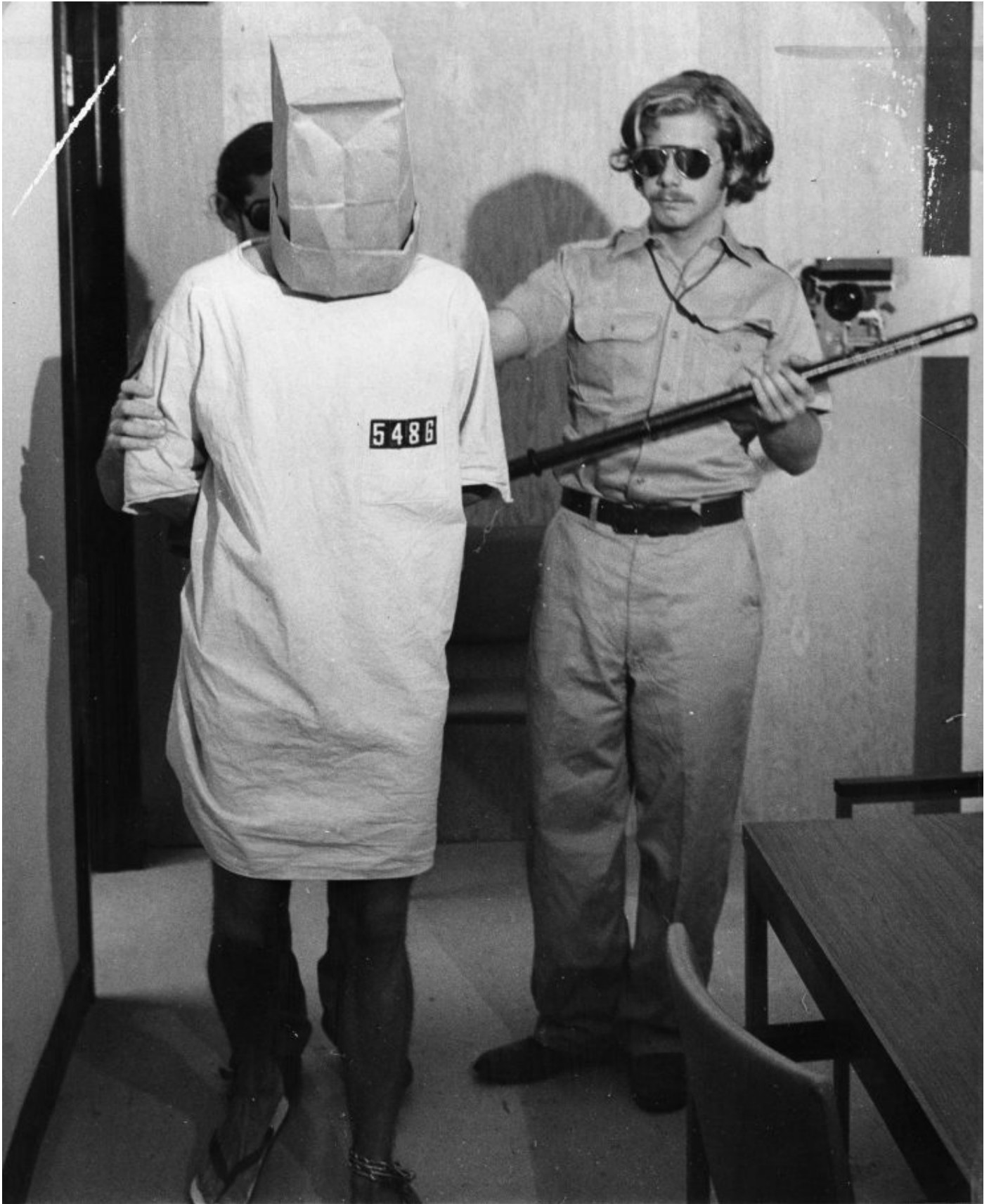
”

En upprepning av experimentet på brittisk tv, utan manipulation av forskningsledare, blev sövande tråkig tv – 'fångvaktare' och 'fångar' kom helt enkelt överens om att samarbeta, bestämma reglerna tillsammans och försöka göra tillvaron så dräglig som möjligt för sig själva och varandra.

Berömt är också experimentet där den amerikanska psykologen Stanley Milgram fick försökspersoner att utdela dödliga elchocker, bara för att försöksledaren instruerade dem att göra det. Vid närläsning av protokollen visar det sig att hälften av försöksdeltagarna inte trodde att elchockerna delades ut på riktigt. Majoriteten av dem som faktiskt trodde på experimentuppställningen avbröt sin medverkan. Antalet personer som fortsatte att ge elchocker blev dessutom som lägst när försöksledaren agerade buffligt. Det som övertygade det fåtal som fortsatte var i stället instruktioner som manipulerade deras vilja att hjälpa till. En del människor var helt enkelt villiga att gå väldigt långt för att vara hjälpsamma – mot försöksledarna. Ändå är det villigheten att lyda order som skadar andra som är den kända slutsatsen av experimentet.

Sherif menade sig ha visat hur konflikter bryter ut av sig självt när människor i grupp ställs mot varandra. Zimbardo rapporterade att vi förvandlas till monster när vi får på oss en uniform. Milgram berättade att vi kan fås att utföra vilken handling som helst, bara en

auktoritet säger det till oss. Bregman menar att dessa och andra experiment tvärtom visar att människor anstränger sig oerhört för att samarbeta och vara hjälpsamma. Han behöver bara skrapa litet på ytan på experimentprotokollen för att återupptäcka människans godhet och villighet till samarbete.

Fånge med vakten John Loftus under Philip Zimbardos "Stanford Prison Experiment" (1971). Foto: Duke Downey/San Francisco Chronicle via Getty Images

MEN OM VI är så goda, varför gör vi då onda saker mot varandra? Bregman menar att det finns en alldeles egen logik när det gäller ledarskap. Dels gör makt märkliga saker med människors psykologi, dels premierar nuvarande urvalsprocesser personer som har en villighet och förmåga att klättra på och över andra för att nå sina mål. Karriärvägar inom politik och näringsliv verkar nästan avsiktligt konstruerade för att sålla fram personlighetstyper som verkligen inte borde vara ledare.

Bregman menar också att vi är beredda att begå oerhörda illdåd om vi känner att det är nödvändigt för att hjälpa människor vi står nära. Det är så man kan förstå att tyska soldater som inte var nazister gjorde så hårt motstånd mot de allierade – de försvarade inte nazismen utan sina utsatta vänner i skyttegravarna bredvid. Empati mot dem man har nära övergår förskräckande lätt i illdåd mot människor längre bort.

Att människan är samarbetsvillig av naturen har biologer vetat länge. Det är i den förståelsen som Richard Dawkins *Den själviska genen* har sitt ursprung i. I naturen finns enormt många organismer med framevolverat samarbete. Givet att naturligt urval handlar om konkurrens, hur ska man förstå det? Vad som verkar svårförståeligt på individ-nivå (varför offra egna resurser för att hjälpa andra?) blir helt logiskt om man för ner analysen på gen-nivå. Det är därför samarbete i naturen mest handlar om att hjälpa nära släktingar och om byteshandel. Om du är en av dem som fått höra att *Den själviska genen* handlar om själviska individer så bli inte förskräckt över det – det är ett vida spritt missförstånd, något som återupprepas även i Bregmans bok.

Det har tyvärr insmugit sig en hel del andra problematiska påståenden som verkar grunda sig i att Bregman hämtat sin information om biologi från populärvetenskap snarare än primärkällor. Men det är ett fel mitt skrå får ta på sig – tyvärr är inte alla biologer hjälpsamma med att tydliggöra distinktionen mellan påvisbara fakta och informerade spekulationer. Ingenstans är detta så tydligt som när det handlar om jämförelsen mellan människors och andra djurs tänkande. Här bör man dock inte låta enskilda döda träd komma i vägen för den grönskande skogen. I det stora hela har Bregman på fötterna vetenskapligt.

Bregmans stora påstående är det han kallar "Upplýsningens misstag", starkast formulerat av filosofen David Hume. Det handlar om tanken att vi bör behandla varandra som om vi är egoister av naturen, fast vi inte är det. Det är alltså en rättfärdig politisk princip, att anta att varje människa är en bedragare, även om det förefaller en smula märkligt att en princip skulle vara korrekt i politiskt avseende, när den i själva verket är falsk.

Fast är detta en bra idé egentligen – att hela tiden tro det sämsta om våra medmänniskor? Vi vet numera hur placebo fungerar, det vill säga att om vi tror att vi kommer att må dåligt av något så gör vi också det, till viss grad. Vore det inte bättre att frammana en samhällelig placeboeffekt i stället? Om vi tror varandra om gott borde samhället förändras i mer positiv riktning. Bregman går in inte in på det, men forskningen stöttar den tanken. Samhällen där man litar mycket på varandra fungerar långt bättre än samhällen där människor hyser misstro mot varandra. Tilltro är en hårdvaluta vi har gott om i Sverige. Det är en resurs vi bör värna.

Grundfrågan om vi är onda eller goda av naturen visar sig bäst besvaras genom att konstatera att frågan är felställd.

BREGMAN VISAR ÖVERTYGANDE hur cynism inför andra människors bevekelsegrunder har mycket dålig förankring i det vi vet om mänsklig psykologi. De flesta av oss är samarbetsvilliga och vill varandra väl. Vi är så pass vänliga att det ibland orsakar helt egna katastrofer, som nazistiska soldaters villighet att gå i döden för varandra och kommunistiska försök att med tvång ställa allt tillrätta.

Emellanåt spårar boken dock ur i önsketänkande. Bregmans egna politiska idéer är inte lika imponerande som hans genomgång av vetenskapen om mänsklig godhet utan gränser snarare till det naiva. Men kan man ta sig förbi en del störande överförenklingar och önsketänkande är hans grundpoäng väl värd att ta till sig. Vi är inte av naturen onda och vi kan med vår inställning gentemot varandra förändra samhället.

Grundfrågan om vi är onda eller goda av naturen visar sig bäst besvaras genom att konstatera att frågan är felställd. Vi är varken ädla vildar fördärvade av naturen eller födda som monster med en tunn fernissa civilisation som håller tillbaka våra djuriska impulser. Vi har potential till både ondska och godhet – varenda en av oss. Därför bör vi uppmuntra godheten hos varandra och hellre visa tillit och uppmuntran än misstro och misstänksamhet.

Patrik Lindenfors

Patrik Lindenfors är forskare vid Institutet för framtidsstudier. [Läs alla texter](#)